

UOT 94

<https://doi.org/10.30546/25194011.2026.15.1.4079>

## SUVERENLİK ANLAYIŞININ TARİXİ TƏKAMÜLÜ: KONSEPSİYANIN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF DİNAMİKASI

Azər QULİYEV\*

Daxil olub: 25 Oktyabr 2025 | Qəbul edilib: 4 Fevral 2026 | Onlayn nəşr edilib: 24 Mart 2026  
Received: 25 October 2025 | Accepted: 4 February 2026 | Published online: 24 March 2026

**Açar sözlər:** *suverenlik, Jan Bodin, Vestfaliya sülhü, paylaşılan suverenlik, rəqəmsal suverenlik*

### Giriş

Tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövrdə suverenlik anlayışı yalnız dövlətlərin daxili idarəetmə səlahiyyətləri ilə məhdudlaşmır; o həm də beynəlxalq hüququn normativ strukturları, qloballaşma prosesi, regional integrasiyalar və rəqəmsal texnologiyalar fonunda yenidən interpretasiya edilir. Xüsusilə informasiya axınının və kibertəhlükələrin artması, beynəlxalq təşkilatların normativ gücünün yüksəlməsi və insan hüquqları prinsiplərinin universallaşması klassik suverenlik modelinin dəyişən reallıqlara uyğunlaşmasını zəruri edir. Bu baxımdan, suverenliyin tarixi təkamülünü və transformasiya mərhələlərini araşdırmaq onun müasir hüquqi və siyasi statusunu anlamaq üçün aktual elmi ehtiyac doğurur.

Bu çərçivədə tədqiqatın məqsədi suverenlik anlayışının tarixi inkişafını və müasir dövrdə keçirdiyi konseptual transformasiyaları təhlil etməkdir. İşdə tarixi-nəzəri yanaşma və analitik metodlar tətbiq olunmuş; həm klassik siyasi nəzəriyyəçilərin fikirləri, həm də müasir beynəlxalq münasibətlər kontekstində suverenliyin transformasiyasına dair akademik mənbələr müqayisəli şəkildə dəyərləndirilmişdir. Eyni zamanda, empirik nümunələr (beynəlxalq müqavilələr, institutların fəaliyyəti və rəqəmsal dövrün təzahürləri) vasitəsilə nəzəri müddəalar praktik realıqla uzlaşdırılmışdır.

Tədqiqat suverenlik anlayışının statik deyil, əksinə, zamanla dəyişən çoxqatlı və dinamik bir konsepsiya olduğunu ortaya qoyur. Beləliklə, bu iş integrativ və tarixi-nəzəri təhlil əsasında müasir hüquq və beynəlxalq münasibətlər elminə töhfə verir.

### 1. Antik dövrdə və orta əsrlərdə hakimiyyət anlayışları

Antik Yunanıstan və Roma imperiyası dövründə siyasi hakimiyyət və idarəetmə strukturları sonrakı dövrlərdə formalaşacaq suverenlik konsepsiyasına zəmin hazırlasa da, həmin dövrdə bu anlayış müstəqil və sistemli şəkildə mövcud deyildi. Antik Yunanıstanda şəhər-dövlətlər (*polislər*) əsas siyasi təşkilatlanma forması idi və bu şəhər-dövlətlər hər biri özünün qərarvermə orqanına, qanunvericiliyinə və vətəndaşlıq hüququna malik idi. Məsələn, Afinada vətəndaşlar siyasi qərarların qəbulunda birbaşa iştirak edə bilirdi, bu isə müəyyən dərəcədə kollektiv muxtariyyətin ifadəsi kimi dəyərləndirilə bilər [12]. Lakin bu muxtariyyət “suverenlik” kimi ali və bölünməz hakimiyyət anlayışı ilə deyil, daha çox iştirakçılıq və yerli muxtariyyət çərçivəsində izah olunurdu.

Roma imperiyasında isə daha mərkəzləşmiş və hüquqi çərçivəyə əsaslanan idarəetmə modeli mövcud idi. Roma hüququnda imperatorun qanunverici səlahiyyətləri “*imperium*” anlayışı ilə ifadə edilirdi. Bu anlayış müəyyən mənada imperatorun ali güc sahibi olduğunu göstərsə də, suverenlik ideyasının əsas komponentlərindən biri olan qanun qarşısında bərabərlik və universal hüquqi çərçivə hələ tam formalaşmamışdı. Roma hüququ daha çox idarəetməni və hakimiyyətin praktiki tət-

\* doktorant, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası  
e-mail: azar.guliyev98@gmail.com

biqini sistemləşdirir, lakin dövlətin daxili və xarici müstəqilliyi, kənar müdaxilələrə qarşı qorunması kimi elementlər suverenlik çərçivəsində deyil, imperiyanın idarə və inzibati gücü kontekstində dərk edilirdi [9].

Orta əsrlərə keçid dövründə isə siyasi hakimiyyət parçalanmış və çoxmərkəzli bir struktura malik idi. Feodal sistemin hökm sürdüyü Avropada torpaq sahibləri (senyorlar), kral və imperatorla paralel olaraq müəyyən siyasi və hüquqi səlahiyyətlərə malik idi. Bu dövrdə mülki hakimiyyətlə dini hakimiyyət, yəni kral və papa arasında gedən nüfuz mübarizəsi siyasi düşüncədə “ali hakim kimdir” sualını aktuallaşdırırdı. Məsələn, 1075-1122-ci illər arasında davam edən Qriqorian islahatları və “*Investitura mübahisəsi*”<sup>1</sup> bu mübarizənin konkret nümunələrindən biridir [10]. Papaların kral və imperatorları vəzifədən uzaqlaşdırmaq və ya onları xristian icmasından çıxarmaq səlahiyyəti, kralın isə kilsəyə torpaq və siyasi dəstək verərək dini idarəetməni təsir altına almağa çalışması suverenlik ideyasının yaranmasına bilavasitə təsir etmişdir. Bu parçalanmış struktur hüquqi və siyasi baxımdan yekcins və sabit bir dövlət modelinin formalaşmasına imkan vermirdi [14]. Həm dini, həm də dünyəvi mərkəzlər eyni vaxtda hakimiyyət iddiasında olduğuna görə, siyasi düşüncədə ali hakimiyyətin mənbəyi və hədləri haqqında suallar meydana çıxmağa başladı. Bu ziddiyyətli struktur həm də Avropada mərkəzləşdirilmiş dövlətlərin yaranmasına aparan tarixi prosesləri hərəkətə gətirdi. Hakimiyyətin bölünməsi siyasi təfəkkürdə vahid və bölünməz güc ideyasının, yəni sonradan Jan Bodin tərəfindən formal şəkildə ifadə olunacaq suverenlik anlayışının nəzəri zəminini yaratdı.

Nəticə etibarilə, antik dövr və orta əsrlər suverenlik anlayışının birbaşa mövcud olduğu deyil, onun ideya əsaslarının və zərurətinin tədricən formalaşdığı dövrlər kimi qiymətləndirilə bilər. Bu dövrlərdə mövcud olan siyasi və hüquqi institutlar, qərarvermə modelləri və ideoloji qarşıdurmalar sonrakı əsrlərdə dövlətin vahid və ali hakimiyyət orqanı kimi formalaşması üçün intellektual və institusional şərait hazırlamışdır.

## 2. Jan Bodin və suverenlik konsepsiyasının intellektual başlanğıcı

Jan Bodin XVI əsrin ikinci yarısında yaşamış fransız hüquqşünas və siyasi nəzəriyyəçi kimi, müasir dövrün suverenlik anlayışının banisi hesab olunur. Onun ən məşhur əsəri olan “*Les Six Livres de la République*” (Respublika haqqında altı kitab, 1576) suverenlik konsepsiyasını ilk dəfə sistemli və nəzəri baxımdan təhlil edən fundamental mənbədir. Bodin bu əsərində dövlətin möhkəmliyinin və siyasi sabitliyinin yalnız ali və bölünməz hakimiyyətə əsaslanma biləcəyini vurğulamışdır. Ona görə, dövlətin yaşaması və funksional olması üçün, hökmən bir ali güc mərkəzi olmalıdır; bu isə öz növbəsində *suveren* gücdür [2]. Bodin suverenliyi “qanun qoyma gücü” kimi təsvir edir və onu yalnız dövlət başçısında cəmləşdirir. Onun fikrincə, suveren hakim, yəni kral qanunlara tabe deyil; əksinə, qanunların mənbəyidir. O yazırdı: “*Suveren şəxs yalnız Tanrıya və təbii qanuna cavabdehdir, çünki o, dövlətin ali və bölünməz gücünə malikdir.*” Bu fikir kralın kilsə, zadəganlar və digər feodal strukturlar qarşısında hüquqi məsuliyyət daşımadığı mənasına gəlirdi. Məhz bu səbəbdən Bodin mütləq monarxiyanın nəzəri əsasını formalaşdıraraq, kralların Tanrı tərəfindən vəzifələndirildiyi fikrini siyasi doktrinəyə çevirdi [4].

Lakin Bodin bu gücün tamamilə ixtiyari olmasını müdafiə etmirdi. O, *suverenin* özbaşına davranmamalı olduğunu, əksinə təbii hüquqa, ilahi qanunlara və cəmiyyətin ümumi rifahına uyğun idarəçilik aparmalı olduğunu vurğulayırdı. Məsələn, Bodin qeyd edirdi ki, suveren vergiləri istədiyi vaxt dəyişə bilməz; xalqın razılığı olmadan vergi yığılması legitim sayıla bilməz. Bu yanaşma göstərir ki, o, mütləq gücü müdafiə etsə də, onun sərhədsiz və məhdudiyyətsiz olmasını qəbul etmirdi. Suverenlik anlayışını təkcə hüquqi səlahiyyətlər kimi deyil, həm də etik və rəşadət prinsipi kimi təqdim edirdi [6].

J.Bodin suverenlik konsepsiyası, xüsusilə Fransada baş verən dini müharibələrin yaratdığı xaos və dövlətin parçalanma təhlükəsi fonunda xüsusi aktuallıq qazanmışdı. Müəllif hesab edirdi ki,

<sup>1</sup> Investitura mübahisəsi XI-XII əsrlərdə Roma papaları ilə Müqəddəs Roma imperatorları arasında baş vermiş hakimiyyət qarşıdurması idi. Bu mübahisə kilsə vəzifələrinə (xüsusən yepiskoplara) kimin təyinat vermək hüququna sahib olması ilə bağlı idi. Nəticədə 1122-ci ildə “Vorms Konkordatu” imzalanaraq mübahisəyə qismən son qoyuldu.

parçalanmış siyasi strukturlar və dini ziddiyyətlər yalnız mərkəzləşdirilmiş, ali gücə malik vahid dövlət strukturu vasitəsilə həll edilə bilər. Bodin qeyd edirdi ki, “çoxbaşlılıq olan yerdə dövlət yaşaya bilməz”. Bu yanaşma təkcə Fransa deyil, digər Avropa ölkələrində də dövlətin mərkəzləşməsi və monarxiyanın legitimliyinin güclənməsi üçün intellektual zəmin yaratdı [2]. Beləliklə, Bodin suverenliyi yalnız nəzəri bir kateqoriya kimi deyil, həm də praktiki dövlət quruculuğunun təməli kimi irəli sürdü. Bu ideya sonrakı əsrlərdə T.Hobbs, J.J.Russo və digər siyasi nəzəriyyəçilər üçün fundamental istinad nöqtəsinə çevrildi.

### **3. Vestfal sülhü və beynəlxalq sistemdə suverenlik**

1648-ci ildə imzalanan Vestfaliya (və ya Vestfal) sülhü Avropanın siyasi xəritəsində və beynəlxalq münasibətlər sistemində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Otuzillik müharibənin sonunu bildirən bu müqavilə yalnız hərbi münaqişələri dayandırmaqla kifayətlənməmiş, həm də dövlətlər arasında münasibətlərin hüquqi əsaslarını yenidən müəyyən etmişdir. Vestfaliya sülhü çərçivəsində imzalanan *Münster* və *Osnabrück* müqavilələri ilə müstəqil dövlətlərin daxili işlərinə xarici müdaxilənin yolverilməzliyi ilk dəfə beynəlxalq səviyyədə rəsmiləşdirildi. Beləliklə, suverenlik yalnız daxili idarəetmə prinsipi olmaqdan çıxaraq, beynəlxalq münasibətlər sisteminin əsas təməl daşına çevrildi. Vestfaliya ilə formalaşan ilk beynəlxalq düzən milli dövlətlərin hüquqi bərabərliyi ideyasına əsaslanırdı. Bu, o demək idi ki, dövlətlərin gücü və ərazisinin böyüklüyündən asılı olmayaraq, onların beynəlxalq hüquq qarşısında bərabər statusu tanınırdı. Məsələn, İsveç və Niderland bu müqavilələrlə rəsmi şəkildə müstəqil dövlətlər kimi tanındılar, bu isə onların beynəlxalq hüquq subyekti statusunu qazandığını göstərirdi. Bu bərabərlik prinsipi dövlətlərin öz sərhədləri daxilində istədikləri siyasi və dini sistemi seçmək hüququnu təsbit etdi və bu da Avropada konfessional münaqişələrin yumşalmasına səbəb oldu [3].

Bu baxımdan, Vestfaliya sülhü suverenlik anlayışına iki mühüm ölçü əlavə etdi: birincisi, daxili müstəqillik, yəni dövlətin öz ərazisində hər hansı bir xarici gücün təsiri olmadan qərarlar qəbul etmək hüququ; ikincisi isə beynəlxalq hüquqda tanınma və bərabər statusa malik olmaqdır. Bu çərçivədə bir dövlətin suveren olması onun sadəcə güc sahibi olması ilə deyil, həm də digər dövlətlər tərəfindən müstəqil subyekt kimi tanınması ilə bağlı idi. Beləliklə, suverenlik anlayışı təkcə dövlətin daxili idarəetmə səlahiyyətlərini deyil, onun beynəlxalq sistemdəki statusunu və hüquqi şəxsiyyətini də əhatə etməyə başladı.

Bu dövrdən sonra beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərarası sistem Vestfaliya prinsipləri əsasında quruldu. Bu sistemdə hər bir dövlət öz ərazisində qanunverici, icraedici və məhkəmə orqanlarını sərbəst şəkildə təşkil etmək, eləcə də xarici siyasətini müstəqil müəyyənləşdirmək hüququna malik idi. Eyni zamanda, başqa dövlətlərin daxili işlərinə qarışmaq beynəlxalq hüququn pozulması hesab olunurdu. Bu baxımdan, Vestfaliya suverenliyi həm siyasi praktika, həm də hüquqi doktrina nöqtəyi-nəzərindən dövlətlər arasında qarşılıqlı hörmət və bərabərlik üzərində qurulmuş yeni bir düzən yaratdı.

Vestfaliya sülhündən sonra formalaşan bu suverenlik modeli müasir beynəlxalq hüququn və dövlətlərarası münasibətlərin əsası kimi qəbul edildi. Hətta bugünkü Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində belə üzv dövlətlərin suverenliyi və bərabərliyi əsas prinsip kimi qeyd olunur [5].

### **4. Müasir dövrdə suverenliyin transformasiyası**

Müasir dövrdə, xüsusilə İkinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq münasibətlərdə və hüquqi düşüncədə baş verən dərin dəyişikliklər suverenlik anlayışının klassik, yəni bölünməz, məhdudiyyətsiz və ərazi əsaslı – formasını ciddi şəkildə sorgulamağa başlamışdır. Qloballaşma, transsərhəd əməkdaşlıq, beynəlxalq hüququn əhatə dairəsinin genişlənməsi və beynəlxalq institutların artması nəticəsində dövlətlərin müstəqilliyi və qərar vermə səlahiyyəti əvvəlki qədər mütləq (absolut) hesab olunmur. Xüsusilə iqtisadiyyat, informasiya texnologiyaları və təhlükəsizlik sahələrində dövlətlərin digər subyektlərdən tam müstəqil şəkildə qərar verməsi çətinləşmişdir. Beləliklə, suverenlik anlayışı daha elastik və çoxölçülü formada dərk edilməyə başlamışdır.

Avropa İttifaqı bu transformasiyanın ən konkret və sistemli nümunəsidir. Üzv dövlətlər milli

suverenliklərinin müəyyən aspektlərini – xüsusilə iqtisadi siyasət, gömrük tənzimləmələri, hüquqi norma yaradıcılığı və bəzən xarici siyasət sahəsindəki səlahiyyətlərini – könüllü şəkildə ittifaqın ortaq strukturlarına ötürmüşlər. Bu, “paylaşılan suverenlik” (*shared sovereignty*) modelinə bariz nümunədir. Məsələn, İtaliya və ya İspaniya artıq öz milli valyutasını təkbəşinə idarə etmir, çünki Avrozonaya daxil olmaqla monetar siyasət səlahiyyətlərini Avropa Mərkəzi Bankına dövr etmişdir [11]. Bu isə klassik suverenlik nəzəriyyəsinə görə mümkün hesab olunmayan hüquqi və siyasi durumdur.

Eyni zamanda, beynəlxalq təşkilatların və beynəlxalq hüquq normalarının nüfuzunun artması dövlətlərin suverenlik imkanlarına yeni məhdudiyyətlər gətirmişdir. BMT, ÜST, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi və ya Dünya Ticarət Təşkilatı kimi qurumlar vasitəsilə dövlətlər müəyyən öhdəliklər götürür və bu öhdəliklərdən birtərəfli qaydada imtina etmək hüququna malik deyillər. Məsələn, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi üzv dövlətlərin ərazi və suverenlik toxunulmazlığına baxmayaraq, insanlığa qarşı cinayət törətmiş liderləri məsuliyyətə cəlb edə bilər. Bu, suverenliyin “şərti xarakter” daşması ideyasını ön plana çıxarır; yəni dövlətin suverenliyi beynəlxalq hüququn fundamental prinsiplərinə riayət edilməsi şərti ilə etibarlı sayılır.

Bununla yanaşı, “funksional suverenlik” anlayışı da müasir diskursda getdikcə daha çox qəbul edilməyə başlamışdır. Bu anlayışa görə, dövlətin real gücü və təsir imkanları onun formal hüquqi statusundan daha önəmlidir. Başqa sözlə, bəzi dövlətlər hüquqi baxımdan suveren olsalar da, faktiki olaraq öz iqtisadi, hərbi və informasiya siyasətlərini kənar güclərin təsirindən asılı olmayaraq müəyyənənləşdirə bilmirlər [13]. Məsələn, iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş dövlətlər beynəlxalq maliyyə institutlarının və yardım donorlarının şərtlərinə uyğun siyasət yürütmək məcburiyyətində qalaraq defakto suverenliklərini məhdudlaşdırırlar.

İnsan hüquqları və universal dəyərlərin yüksəlişi də suverenlik konsepsiyasının sərhədlərini dəyişmişdir. Artıq dövlətlərin daxili məsələlərinə qarışmamaq prinsipi, insan hüquqları ciddi şəkildə pozulduqda öz aktuallığını itirə bilər. Məsələn, BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən humanitar müdaxilə qərarlarının verilməsi və ya “müdafiə məsuliyyəti” (*Responsibility to Protect – R2P*) doktrinası dövlətlərin öz vətəndaşlarını qoruma öhdəliyini beynəlxalq səviyyəyə daşıyır [15]. Bu, bir tərəfdən, dövlətin daxili suverenliyini zəiflətsə də, digər tərəfdən, beynəlxalq hüququn inkişafına və global etik məsuliyyətin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

Nəticə etibarilə, müasir dövrdə suverenlik anlayışı bir tərəfdən dövlətlərin daxili müstəqilliyini qorumağa davam etsə də, digər tərəfdən bu müstəqilliyin çoxsaylı hüquqi, siyasi və funksional çərçivələrlə əhatələndiyini göstərir. Artıq suverenlik sabit və dəyişməz bir status deyil, dövlətlərin beynəlxalq sistemdəki yerinə, öhdəliklərinə və fəaliyyət imkanlarına bağlı olaraq dinamik şəkildə formalaşan bir vəziyyətdir. Bu da onu göstərir ki, suverenlik anlayışı müasir dövrdə normativlik və reallıq arasında balans axtarışında olan çevik və çoxtərəfli bir konsepsiyaya çevrilmişdir.

## 5. Rəqəmsal era və post-millətçi suverenlik diskursu

XXI əsrdə rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı suverenlik anlayışını yeni müstəviyə daşımışdır. Ənənəvi olaraq ərazi, xalq və hakimiyyət triadası üzərində qurulan dövlət suverenliyi, artıq bu fiziki sərhədləri aşan informasiya axınları və rəqəmsal infrastruktur qarşısında ciddi sınaqlarla üz-üzədir. Google, Meta, X (keçmiş Twitter) kimi global texnologiya nəhəngləri milyardlarla istifadəçinin məlumatlarını emal edərək, informasiya sahəsində bəzi dövlətlərdən daha geniş təsir gücü qazanmışlar. Bu texnoloji aktorların fəaliyyəti klassik suverenlik prinsiplərini birbaşa pozmasa da, onları əhəmiyyətli dərəcədə aşındırır və yeni hüquqi, siyasi, eləcə də texniki mexanizmlərin yaradılması zərurətini ortaya qoyur.

Bu baxımdan rəqəmsal mühitin transmilli xarakteri dövlətlərin normativ nəzarət imkanlarını məhdudlaşdırır. Məsələn, hər hansı bir sosial media platformasında yayılan dezinformasiya və ya nifrət nitqi ölkənin daxili sabitliyinə təhlükə yaratsa da, həmin platforma həmin dövlətin yurisdiksiyasına tabe olmaya bilər. Belə hallarda dövlətin informasiya məkanını tənzimləmə cəhdləri suverenliyin texnoloji alətlər vasitəsilə təmin olunması ehtiyacını yaradır. Çin və Rusiya kimi bəzi dövlətlər bu boşluğu doldurmaq üçün milli internet şəbəkələri və lokal məlumat saxlama qanunları ilə “rəqəmsal suverenlik” iddiasını ön plana çıxarmışlar. Digər tərəfdən, Avropa İttifaqı “Rəqəmsal xidmətlər

aktı” (Digital Services Act) və “Ümumi məlumatların qorunması rəqlamenti” (General Data Protection Regulation – GDPR) kimi hüquqi çərçivələrlə rəqəmsal məkan üzərində normativ nəzarət qurmağa çalışır [7; 8].

Kibertəhlükəsizlik də bu yeni suverenlik konsepsiyasının mühüm komponentinə çevrilmişdir. Artıq dövlətlərin ərazi bütövlüyünə olan təhdidlər yalnız fiziki işğal və ya hərbi hücumlarla məhdudlaşmır; kiberməkanda həyata keçirilən hücumlar, məsələn, seçkilərə müdaxilə, dövlət sistemlərinin iflic edilməsi və ya kritik infrastrukturun hədəfə alınması vasitəsilə də reallaşa bilər. ABŞ-da 2016-cı il prezident seçkilərinə kiber müdaxilə iddiaları və ya 2007-cı ildə Estoniyada baş verən genişmiqyaslı kiberhücumlar rəqəmsal məkanın dövlət təhlükəsizliyinin ayrılmaz hissəsi olduğunu sübut etmişdir. Bu səbəbdən müasir dövlətlər yalnız fiziki deyil, həm də virtual sərhədlərini qorumaq üçün texniki resurslar və beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmləri inkişaf etdirmək məcburiyyətindədir.

Postmillətçi dövrdə suverenlik təkcə dövlətin ərazisi və xalqı üzərindəki hökmranlığı ilə deyil, həm də rəqəmsal aləmdəki təsir imkanları ilə ölçülür. Bu şəraitdə “rəqəmsal suverenlik” anlayışı yalnız texnoloji avtonomiya deyil, həm də normativ və etik suverenlik kimi başa düşülməyə başlamışdır [1]. Dövlətlər bu yeni reallıq qarşısında ya texnologiya sahəsində milli özünütəminat yolunu seçir, ya da beynəlxalq koalisiyalar çərçivəsində texnologiya şirkətləri üzərində nəzarət qurmağa çalışırlar. Beləliklə, rəqəmsal dövr klassik suverenlik modelini bir daha sorğulayaraq, onu yenidən şərh etməyə və hüquqi, siyasi, eləcə də texnoloji baxımdan təhlil etməyə vadar edir.

### Nəticə

Əldə edilən nəticələri təqdim etməzdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, suverenlik anlayışının tarixi inkişafı sadəcə bir hüquqi və siyasi terminologiyanın izahı deyil, həm də müxtəlif dövrlərin dövlət modeli, hakimiyyət bölgüsü, beynəlxalq münasibətlər və texnoloji reallıqları ilə sıx bağlı olan dinamik bir konsepsiyanın izahıdır. Antik dövrdən rəqəmsal eraya qədər uzanan bu inkişaf xətti göstərir ki, suverenlik anlayışı sabit və dəyişməz olmamış; əksinə, dövrün siyasi, iqtisadi və texnoloji kontekstinə uyğun olaraq yenidən formalaşmışdır. Bu baxımdan, aşağıda tədqiqat çərçivəsində ortaya çıxan əsas nəticələr təqdim olunur:

– Suverenliyin ilkin ideya əsasları antik dövr və orta əsrlərdə formalaşmış, lakin sistemli və vahid konsepsiya şəklini Jan Bodin tərəfindən verildiyi XVI əsrdə almışdır. Bodin suverenliyi dövlətin mövcudluğu üçün bölünməz və ali güc kimi təsəvvür etmiş, bu ideya mütləq monarxiyanın hüquqi təməli olmuşdur.

– 1648-ci il Vestfaliya sülhü suverenliyi beynəlxalq münasibətlər sisteminin struktur prinsipi halına gətirmişdir. Bu mərhələdə suverenlik yalnız daxili hakimiyyət deyil, həm də beynəlxalq tanınma, hüquqi bərabərlik və sərhəd toxunulmazlığı kimi yeni ölçülərlə tamamlanmışdır.

– XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq qloballaşma, beynəlxalq hüquq və insan hüquqları suverenliyin klassik formasını nisbi və şərti xarakterə çevirmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar, hüquqi rejimlər və normativ çərçivələr dövlətlərin sərbəst qərarvermə imkanlarını məhdudlaşdırmağa başlamışdır.

– Avropa İttifaqı “paylaşılan suverenlik” modelinin institusional nümunəsidir və suverenliyin könüllü şəkildə kollektiv strukturlara transfer oluna biləcəyini göstərmişdir. Bu modeldə milli dövlət öz hüquqlarını müəyyən sahələrdə bölüşür, lakin suverenlik tamamilə itirilmir, yenidən tərif olunur.

– Rəqəmsal dövrdə suverenlik texnoloji, informasiya və kiber sahələri də əhatə etməyə başlamışdır və “rəqəmsal suverenlik” anlayışı yüksəlişdədir. Bu vəziyyət dövlətləri həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə yeni tənzimləmə və müdafiə mexanizmləri qurmağa vadar etmişdir.

### ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov S. Rəqəmsal suverenlik: geosiyasi trenddən həyati məsələ statusuna // Xalq qəzeti. (<https://xalqqazeti.az/az/ikt/230260-reqemsal-suverenlik-geosiyasi-trendden-heya-ti>).
2. Ekiz S. Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik // Dokuz Eylul Üniversitesi: Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, 22(2), s. 633-691.

3. Kiraz S. Uluslararası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü // Niğde Üniversitesi: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012, 5(1), s. 93-102.
4. Ильгизовна Б. Г. Теория суверенитета Жана Бодена и рождение республики Соединенных провинций. CyberLeninka. (<https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-suvereniteta-zhana-bodena-i-rozhdenie-respubliki-soedinennyh-provintsiy>)
5. Charter of the United Nations. San Francisco, 1945. ([https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/unc\\_harter.pdf](https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/unc_harter.pdf))
6. Dunning W. A. Jean Bodin on Sovereignty. Political Science Quarterly, 11, No.1, (1896): 85. (<https://archive.org/details/jstor-2139603>)
7. European Commission. The Digital Services Act. ([https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act\\_en](https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en))
8. General Data Protection Regulation. gdpr-info. (<https://gdpr-info.eu/>)
9. Imperium as power: Augustus and the beginning of the empire. The Open University. (<https://shorturl.at/1CfXS>)
10. Investiture Controversy summary. Encyclopedia Britannica. (<https://www.britannica.com/summary/Investiture-Controversy>)
11. Krasner S.D. Sharing sovereignty: new institutions for collapsed and failing states//. International Security, 2004, 29(2), pp. 85-120.
12. Mitchell L. Greek political thought in ancient history//. Polis: The Journal for Ancient Greek Political Thought, 2016, 33(1), pp. 52-70. (<https://doi.org/10.1163/20512996-12340073>)
13. Pasquale F. From territorial to functional sovereignty: the case of Amazon. Open Democracy. (<https://www.opendemocracy.net/en/digital-liberties/from-territorial-to-functional-sovereignty-case-of-amazon/>)
14. Renna T.J. The conflict between the papacy and the Holy Roman Empire during the early Avignon era, 1300-1360 (J. Muldoon, Foreword). Edwin Mellen Press, 2008, 560 p.
15. United Nations Organization. About the Responsibility to Protect. (<https://www.un.org/en/genocide-prevention/responsibility-protect/about>)

### *Резюме*

*Азәр Гулиев*

#### ***Историческая эволюция концепции суверенитета: становление концепции и динамика развития***

Данное исследование направлено на анализ исторической эволюции понятия суверенитета и его концептуальных трансформаций в современную эпоху. В качестве отправной точки рассматриваются политические структуры и распределение власти в античности и средневековье; хотя в эти периоды термин «суверенитет» еще не использовался, были заложены его идейные основы. В частности, системы полисов в Древней Греции и понятие «imperium» в Римской империи сыграли важную роль в формировании представлений о происхождении и границах власти. В средние века борьба за влияние между церковью и монархией, особенно Инвеститурный спор, еще больше укрепила основы будущего суверенитета. Центральным элементом исследования является то, как Жан Боден в XVI веке впервые систематизировал понятие суверенитета, определив его как высшую, неделимую и вечную власть. Его взгляды стали не только идеологическим основанием абсолютной монархии, но и выдвинули правовые и этические аспекты суверенитета. Вестфальский мир, в свою очередь, перенес это понятие в сферу международных отношений, связывая суверенитет с внутренней независимостью государства и его международным признанием. В исследовании также особо подчеркивается трансформация понятия суверенитета в условиях глобализации, роста влияния международного права и прав человека. Юридический и фактический суверенитет государств переосмысливается в таких формах, как «условный», «функциональный» и «разделяемый» суверенитет. Примером институционализации последнего выступает Европейский Союз. Наконец, вызовы, возникшие в результате роста цифровых технологий, особенно кибербезопасность, трансграничные платформы и потоки данных поставили под вопрос классическую модель суверенитета, актуализируя понятие «цифрового суверенитета». Таким образом, исследование показывает, что суверенитет – это не статическое, а многомерное и динамичное понятие, изменяющееся в зависимости от времени и контекста.

**Ключевые слова:** *суверенитет, Жан Боден, Вестфальский мир, разделяемый суверенитет, цифровой суверенитет.*

*Summary*

*Azer Guliyev*

***Historical Evolution of the Concept of Sovereignty:  
Formation of the Concept and Dynamics of Development***

This study aims to analyze the historical evolution of the concept of sovereignty and its conceptual transformations in the modern era. As a starting point, it examines the political structures and distribution of power in antiquity and the Middle Ages; although the term "sovereignty" was not yet in use during these periods, the foundational elements of the concept were already taking shape. Notably, the polis systems in Ancient Greece and the concept of "imperium" in the Roman Empire played a role in early reflections on the source and limits of political authority. In the medieval period, the struggle for influence between the church and monarchy—particularly the Investiture Controversy—further solidified the ideological groundwork for sovereignty. The core of the study focuses on Jean Bodin's 16th-century articulation of sovereignty as a supreme, indivisible, and perpetual power, marking the first systematic theoretical formulation of the concept. Bodin's ideas not only provided ideological justification for absolute monarchy but also emphasized the legal and ethical dimensions of sovereignty. The Peace of Westphalia subsequently extended the concept to the international realm by linking sovereignty with both internal independence and legal recognition by other states. The research also highlights how, in the contemporary era, globalization, human rights, and international institutions have transformed the classical notion of sovereignty. Legal and de facto sovereignty is now reinterpreted through models such as "conditional," "functional," and "shared" sovereignty, with the European Union serving as a prime institutional example. Finally, the rise of digital technologies—including cybersecurity threats, transboundary platforms, and data flows—has challenged traditional sovereignty, giving rise to the emerging notion of "digital sovereignty." Thus, this study demonstrates that sovereignty is not a fixed notion but a dynamic and multi-dimensional concept that evolves according to time and context.

**Key words:** *sovereignty, Jean Bodin, Peace of Westphalia, shared sovereignty, digital sovereignty*

**Rəyçi:** *s.e.ü.f.d., dos. Qasımov Səyavuş Kamran oğlu*